

ГЕОРГІЙ СЕМЕНОВИЧ ТЕРЕВЕРКО: МРІЯ ЗЛЕТІТИ В НЕБО

Стаття присвячена дослідженню життя і діяльності Г.С. Тереверка. Відновлено і уточнено основні періоди біографії мало відомого планериста, який є вихідцем з історичної Уманщини. Висвітлюються Тифліські сторінки життя Георгія Тереверка. Наголошується, що не дивлячись на фінансовий стан, загальне не визнання Тереверко наближався до інженерних думок знаменитого основоположника вищого пілотажу, майстра літакобудування П.М. Нестерова. Як висновок, автор доводить, що Тереверко став одним з кращих планеристів свого часу.

Ключові слова: *Г.С. Тереверко, планер, планерист, авіатор, повітроплавання, Тифліс.*

Історія знає багато імен, але не всі вони увіковічені, а деякі зовсім забуті.

Є в Тбілісі вуличка, зовсім маленька, невелика, а перетинає три основні магістралі району Сабуртало: Казбегі, Важа Пшавела і Нуцубідзе. 30 квітня 1963 р. колишній Тбіліський міськвиконком у пам'ять про сина українського народу дав цій вулиці ім'я Георгія Тереверка. Хоча на карті путівника Тбілісі вулицю Тереверка не просто було відшукати - надто вже маленькою вона була, але ім'я цієї людини надто велике, щоб його забути.

Актуальність даного дослідження зросла не лише в тому аспекті, що ми не маємо права забувати такі визначні імена, але й тому, що саме зараз здійснюється робота над перейменуванням вулиць нашого славного міста Умань. Можливо варто увіковічнити ім'я Г.С. Тереверка саме таким чином.

Брат Г.С. Тереве́рка Васи́ль у своїх спогадах розповідав, що в одній із бібліотек Тифлісу знаходиться книга під назвою «Путь в облаках», де розповідається про шлях Григорія [1, 2]. Але достеменно ці факти не підтверджені. Здебільшого вся інформація про цю особистість міститься у вирізках газет, зібраних краєзнавцями Уманщини, що містяться в архівних справах [1]. Ряд статей Ляховецького М. в Черкаській правді та Уманській зорі були присвячені основним періодам життя планериста з Уманщини [3-6]. Автор наголошував на значимості цієї людини в історії повітроплавання. В статті Катерини Ставнічук в оповідній формі розповідається про життя Георгія Тереве́рка [7]. Зацікавлення викликає праця Ельзи Ломідзе «Горький ветер забвения», яка в новому, нашому столітті нагадує читачам про потроху забуту постать – Г.С. Тереве́рка [2].

Георгій Семенович Тереве́рко народився 23 квітня 1888 р. в селі Вільшана Слобідка Оксанинської волості Уманського повіту Київської губернії. В селі закінчив однокласну церковно-приходську школу. Сім'я, в якій він народився і ріс, була багатодітною (9 братів, 5 сестер) і бідною, так що про заробіток довелося думати з юності. Батько сторожував або пас громадську худобу, більшість дітей теж були пастухами. Від діда Сергія онук перейняв ремесло столяра і працював у економії місцевого поміщика. В селі Георгій вважався найкращим теслярем, незважаючи на свої роки. Сам змайстрував матері прядку, братам виготовив з кісток ковзани. Любив майструвати з фанери і паперу літаючі моделі. Одного разу навіть сконструював крила, на яких мріяв злетіти в небо [1, 6].

Допитливим, веселим і винахідливим ріс цей худорлявий хлопчик. Уже змалечку його, спостережливого мрійника, цікавило все. Він насолоджувався вранішнім сходом найласкавішого на землі сонця, милувався стиглими житами і блакитноокими волошками, що подекуди гніздилися в них. Але найбільшим захопленням його було небо! «Туди підійметься людський розум!» - гадав він [3, 1].

Часто, допомагаючи батькові пасти панську худобу, босими потрісканими ногами Георгій біг по землі та задивлявся на політ птахів у напрочуд синій водоймі високого неба. Ось тоді він забував про все. Його невгамовно вабила та безодня, той незвіданий, до болю загадковий простір, в ту мить у свідомість малого хлопчика уже закрадалася найпотаємніша зріла думка: «Я повинен літати!» Відтоді і до останніх днів життя він понад усе був захоплений своєю мрією [7, 1].

З часом у біографії Георгія Теревека відкрилася нова сторінка. Може, не найспокійніша, не найбільш вдала, але найголовніша. І пов'язана вона була з грузинським містом - Тбілісі.

Односелець Георгія - Нечипір Савельєв, який працював кухарем в одного з тифліських лікарів, заманив його на нове життя в Грузію в 1906 р., де і відкрився перед Теревеком шлях до заповітної мети - будувати літальні апарати. Тут, в освіченої тифліської інтелігенції, він дізнався про «батька» планеризму, німецького інженера Отто Лілієнталя, про моделі його апарату з крилами летючої миші, на якому великий інженер здійснив свій перший політ довжиною в «аж» 3 метри.

У Грузії друзі змогли влаштувати Георгія Теревека на службу. Скромна посада чиновника Тифліського поштово-телеграфного округу на перших порах давала молодій людині можливість жити і займатися улюбленою справою - будувати планери. У Тифлісі по службі Георгій був тісно пов'язаний з пресою, де досить широко висвітлювалися успіхи світової авіації тих днів. З мізерної заробітної плати він купив інструменти, дріт, бамбук, тканину і почав будувати планер, який мав розмах крил 6 метрів і важив 28 кг. Цей планер розбирався. Перед кожним польотом Теревеко приносив його на поле і складав.

Першим його творінням став планер за типом Шанюта, але більш довершений. Стартовим майданчиком було обрано пагорб поряд з будинком в Сабуртало (передмістя грузинської столиці). Вже в 1908 р. Григорію Семеновичу вдалося пролетіти відстань 60-70 м. на висоті 6-8 метрів. Це був успіх [1, 4]. З того часу всі свої 35 крб. заробітку Григорій вкладав лише в конструювання.

Після виснажливої роботи юнак йшов не додому – в майстерні проводив свої безсонні ночі: вимірював, креслив, згладжував, шліфував...

Тереверко розумів, як важливо почати роботу і як важко витримати, встояти, усуваючи непередбачений ланцюг перешкод. Позбавлений підтримки, він приступив до будівництва свого біплана. Неподалік від Військово-Грузинської дороги він знімав кімнату в пана М. Шміта. Досить простора, вона одночасно являла собою житло і майстерню, в якій розміщувалося необхідне для монтажу обладнання майбутнього літального апарату.

В 1909 р. в Тбілісі виник Кавказький гурток повітроплавання, членами якого були дипломовані інженери, чиновники і військові. Успіхи Тереверка лякали членів гуртка, адже він був людиною не їх кола. До речі цей гурток не мав своїх планерів, літаків, а займався лише пропагандою знань з повітроплавання.

Тереверко став одним з кращих планеристів свого часу. Весь 1910 рік він вдало літав на своєму планері, вперше в Росії піднявся в повітря з пасажиром. Найбільш вдалим був його 30-й політ. За 1 хв. 33 сек. він пролетів майже 750 м., таку відстань на планері не пролітав ніхто. А вже в 1911 році він почав будувати свій літак і майже закінчив його. У своїх конструкторських ідеях Георгій Тереверко наближався до інженерних думок знаменитого основоположника вищого пілотажу майстра літакобудування П.М. Нестерова. На майбутньому літаку Тереверко хотів встановити двигун «Анзані» у 25 кінських сил. Потрібні були гроші - 12 тисяч, аби привезти двигун із Франції. Платні ні на що не вистачало. Вже 8 жовтня 1910 року Тифліська газета «Нова мова» під заголовком «Польоти самоучки-авіатора Георгія Тереверка» писала про те, що, незважаючи на відсутність мотора, пропелера і взагалі багатьох пристосувань, що значно полегшують авіаторам завдання, Тереверко здійснював виключно легкі та плавні польоти [1, 4].

Йшов час, і роботи Тереверка стали привертати увагу інженерів-винахідників. Зацікавився талантом планериста і його знайомий, журналіст Г. Цілоسانی. Саме завдяки йому з'явилася можливість купити двигун за 12 тисяч

карбованців у винахідника Уфимцева. Це вже було більш реальним. Як і належить журналістові, Цілосані мав широкі зв'язки з усіма потрібними панамі, не виключаючи титулованих осіб Тифліса. Цілосані знав навіть самого Еммануїла Олександровича Ватаца, помічника у цивільних справах намісника Кавказу. Через нього Цілосані звернувся до графа Іларіона Івановича Воронцова-Дашкова з проханням надати Тереверкові матеріальну допомогу. Про Іларіона Івановича ходили чутки, що людиною він був чуйною, готовою завжди відгукнутися і допомогти заступництвом, своїм впливом у вищих колах і своїм, нарешті, кредитом. Дружина намісника Єлизавета Андріївна, захоплюючись всілякими модними нововведеннями в житті суспільства, особисто зацікавилася польотами безстрашного спортсмена. Вона звеліла видати Георгію Тереверку субсидію тільки в тому випадку, якщо він у найкоротший термін продемонструє свій показовий виступ в присутності спеціальної комісії [6, 4].

Польоти Георгія Семеновича майже завжди проходили вдало. У середньому довжина їх досягала 60-70 метрів. Але відірватися від землі вище, ніж на 8 метрів, йому не доводилося.

Однак у призначений для польоту день (19 січня 1912 р.) погода не віщувала нічого доброго. Старт передбачалося провести із Сабурталінських висот. Георгію хотілося, щоб до приїзду високих гостей все було готове до майбутнього польоту. Він намагався винести свій планер, але не наважувався. Січневий вітер бешкетував. На 10 годину все було готово. На фаєтонах прибули члени комісії. Відмінити виступ - означало відмовитися від можливого щастя [4, 4].

Тереверко, взявшись за планер, приготувався до польоту, стартова команда за сигналом кинулася тягнути за мотузку планер, але неправильно. Сильний порив вітру вирвав з рук стартерів мотузку. Вони розгубилися. Планер підкинуло на небувалу двадцятиметрову висоту, потім він нахилився, впала швидкість, і машина в повітрі, на очах у комісії, стала розвалюватися. Випробувач впав на землю ... Через три дні Георгій Тереверко помер від важких травм ... Йому не було ще й 24 років...

У січні 1912 року жителі Тифліса на свої кошти поховали 23-річного хлопця на Кукійському кладовищі.

Кожен має свою мету, свою мрію. В Тереверка це була мрія злетіти в небо. Він її здійснив.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Черкаської області, ф.3990, оп.1, спр.27, 6 арк.
2. Эльза Ломидзе. Горький ветер забвения... // АиФ Тбилиси. -№ 11 (443). – 2011. – С.45-52.
3. Ляховецький М. Відзначити пам'ять талановитого умільця // Уманська зоря. – 1962. - №13. - С.4.
4. Ляховецький М. Вулиця Тереверка в Тбілісі // Черкаська правда. – 1963. – №285. - С.4.
5. Ляховецький М. Талановитий український умілець // Уманська зоря. – 1961. - №76. - С.3.
6. Ляховецький М. Талановитий умілець // Черкаська правда. – 1963. – №123. - С.4.
7. Ставнічук К. Висока мрія - ціною в життя. Інтернет ресурс // <http://avia.biz.ua/news/konkurs/2200-visoka-mriya-tsinoyu-v-zhittya/>
8. Тереверко – піонер блакитного океану // Черкаська правда. - №3. – 1972. – С.3.
9. Хечинов В.К. История летания в Грузии. – Тифлис: Техника башрома, 1935.- С. 107.
10. Шавров В.Б. История конструкций самолетов в СССР до 1938 года. – 3 изд., исправл. – Москва: Машиностроение, 1986. -752 с., ил.

Лисовская О.В. Георгий Семенович Тереверко: мечта взлететь в небо.

Статья посвящена исследованию жизни и деятельности Г.С. Тереверка. Восстановлены и уточнены основные периоды биографии мало известного планериста, который является выходцем из исторической Уманщины. Освещаются Тифлиссские страницы жизни Георгия Тереверка. Отмечается, что несмотря на финансовое состояние, общее не признание Тереверко приближался к инженерным мыслям знаменитого основоположника высшего пилотажа, мастера самолетостроения П.М. Нестерова. Как вывод, автор доказывает, что Тереверко стал одним из лучших планеристов своего времени.

Ключевые слова: Г.С. Тереве́рко, планер, планерист, авиатор, воздухоплаванияе, Тифлис.

Lisovska Olga. Georgiy Tereverko: dream to fly in the sky.

The article investigates the life and work of Georgiy Tereverko. Restored and refined main periods of little known biography of a glider, which comes from the Uman history region. Tiflis page highlights the life of Georgiy Tereverko. It is noted that in spite of the financial condition and is not a general recognition Tereverko approaching engineering famous founder of aerobatics, the master aircraft P.M. Nesterov. As a conclusion, the author argues that Tereverko became one of the best glider of his time.

Key words: G.S. Tereverko, glider, glider pilot, airman, aeronautics, Tiflise.